

PERSPEKTYWA POSTRZEGANIA RODZINY POCHODZENIA

WITOLD WRZESIEŃ

ABSTRACT. Wrzesień Witold, *Perspektywa postrzegania rodziny pochodzenia* (Family of origin outlook). Życie rodzinne – uwarunkowania makro i mikrostrukturalne. Roczniki Socjologii Rodziny, XIV, Poznań 2002. Adam Mickiewicz University Press, pp. 105-111. ISBN 83-232-1257-0. ISSN 0867-2059. Text in Polish with a summary in English.

Witold Wrzesień, Instytut Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institute of Sociology Adam Mickiewicz University), ul. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań, Polska–Poland.

Jak pisałem o tym wcześniej¹, w okresie największej pokoleniotwórczej aktywności dorastających dzieci² życiowe strategie obu pokoleń – pokolenia rodziców i pokolenia dzieci – tak znacznie się różnią, że tworzą dwa oddzielne sposoby bycia, symbolicznie „dzielące” rzeczywistość świata codziennego w rodzinie. Tworzą dwa współwystępujące style życia³. Omówiona w niniejszym opracowaniu perspektywa postrzegania rodziny pochodzenia to jeden ze wskaźników podziału rzeczywistości życia codziennego w rodzinie. Oprócz niej, do pozostałych wskaźników podziału rzeczywistości życia codziennego w rodzinie zakwalifikowano: 1) oceny oddziaływań wzajemnych – stopień ich akceptacji; 2) oceny preferencji aksjologicznych, manifestujące się w postawach wobec czasu pracy i czasu zabawy, traktowane w kategoriach wskaźnika subiektywnych różnic strategii życiowych obu pokoleń; 3) wybrane cechy systemu międzypokoleniowej transmisji kulturowej; oraz 4) utrudnienia we wzajemnym rozumieniu.

¹ Problemem podziału rzeczywistości życia codziennego w rodzinie w okresie kształtowania tożsamości społecznej pokolenia dorastających dzieci zajmuję się w artykule pt.: „Rodzina jako sposób bycia dwóch pokoleń w świecie życia codziennego” (Wrzesień 2001a).

² Zgodnie z przyjmowanymi założeniami teorii pokoleń (por. Mannheim 1966; Buchhofer, Friedrichs, Ludtke 1970) okres ten przypada na wiek 19 – 26 lat, gdy kształtujące się poczucie pokoleniowej tożsamości może (ale wcale nie musi) doprowadzać do formowania się grup i kregów pokoleniowych powstających na bazie wspólnych zainteresowań, przeżyć, nastawień, motywacji, postaw itp.

³ Przyjmuję tutaj definicję stylu życia A. Sicińskiego, który pisał, że „styl życia to zespół codziennych zachowań specyficznych dla danej zbiorowości lub jednostki; to charakterystyczny »sposób bycia« odróżniający daną zbiorowość od innych; to bardziej lub mniej świadomie przyjmowana strategia życia” (Siciński 1988:11).

Zaprezentowane w niniejszym artykule wyniki stanowią niewielki fragment efektów rozbudowanego projektu badań systemu relacji międzypokoleniowych, realizowanego przez autora w latach 1991-94 i 1997-2000. Ze względu na duży stopień złożoności przedmiotu badań, przyjęto realizację wieloetapową, dzieląc cały program badań na trzy moduły. Każdy z modułów obejmował trzy etapy i realizowany był wśród przedstawicieli każdej z wyszczególnionych bliskich generacji Pokolenia końca wieku⁴: a) w pierwszym etapie badaniami obejmowano, dobraną w drodze celowo-losowego wielostopniowego doboru ważonego, próbę 500-600 uczniów szkół średnich i studentów; b) w drugim etapie, dobraną celowo próbę 400 rodzin z których pochodzili najbardziej interesujący nas, ze względu na postawione pytania badawcze, uczniowie i studenci poddani badaniom w pierwszym etapie; c) w trzecim etapie badaniami obejmowano dobraną celowo próbę od 50-100 rodzin o cechach wyróżniających i typowych. Równolegle realizowano uzupełniające badania weryfikacyjne, przeprowadzane w środowisku aktywnych (twórcy) i biernych (uczestnicy imprez, publiczność, „naśladowcy” tendencji w modzie itp.) animatorów kultury młodzieżowej, wykorzystując zaadaptowane elementy procedury badań terenowych.

Tworzenie rzeczywistości subświatów życia codziennego dwóch pokoleń w rodzinie to proces rozpoczynający się we wstępnej fazie kształtowania tożsamości społecznej bliskich generacji, a więc w okresie, gdy przedstawiciele młodszego pokolenia są mniej więcej w wieku 15-19 lat. Pierwsze symptomy tego procesu mogą pojawić się jednak już wcześniej, około 11. roku życia, gdy zaczyna krystalizować się alternatywny wobec „świata dorosłych” system normatywny grupy rówieśniczej. Wówczas zaczynamy obserwować stopniowe, mniej lub bardziej silne, dystansowanie się dzieci od systemu normatywnego rodziców i przejmowanie cech analogicznego systemu grupy rówieśniczej, co najczęściej prowadzi do zmiany hierarchii w systemie grup odniesienia. Teraz grupa rówieśnicza zaczyna przejmować pozycje zarezerwowane wcześniej dla rodziny. Rodzice w tej nowej sytuacji mogą, chociaż nie muszą, stać się negatywnym układem odniesienia, wzmacniającym poczucie pokoleniowej więzi u swoich dzieci. Proces socjalizacji pierwotnej dobiega końca, a w jego miejsce pojawiają się różnorodne procesy socjalizacji wtórnej wprowadzające

⁴ Pokolenie końca wieku to osoby wkraczające w swoje lata dorosłe po przemianach 1989 roku, osoby odpowiedzialne za współczesny kształt kultury młodzieżowej w Polsce. Nawiązując do koncepcji zmiany pokoleń, przyjmuję, że ramy definiowanego pokolenia należy rozszerzyć o starsze bliskie generacje, bezpośrednio uczestniczące w procesie transmisji kulturowej, współdefiniujące poczucie tożsamości społecznej pokolenia. Zgodnie z takim założeniem wiek osób zaliczanych do Pokolenia końca wieku należy powiększyć o 5-8 lat, czyli o ramy wyznaczające bliskie generacje. W ramach Pokolenia końca wieku wyróżniają się trzy bliskie generacje: Pokolenie '89, osoby urodzone w latach 1964-70, Dzieci transformacji, osoby urodzone w latach 1971-76 i Maruderzy końca wieku, osoby urodzone w latach 1977-82. Wskazane trzy bliskie generacje traktuję w kategoriach konstruktów o cechach typów idealnych. Przedziały wiekowe są tutaj umowne i w ramach poszczególnych typów znajdować mogą się zarówno osoby starsze, jak i młodsze. Podstawą indywidualnej klasyfikacji jednostki jest bowiem sposób manifestowania cech identyfikacyjnych w działaniach, poprzez realizację roli przedstawiciela własnego pokolenia. Szerzej temat ten omawiam gdzie indziej (zob. Wrzesień 2001b).

dorastające dzieci w kolejne „sektory obiektywnego świata społeczeństwa” (Berger, Luckmann 1983: 204).

Dla tworzenia rzeczywistości subświatów życia codziennego dwóch pokoleń w rodzinie kluczowa jest socjalizacja wtórna zachodząca w grupach wiekowo homogenicznych – grupach rówieśniczych, grupach odpowiedzialnych za kształtowanie tożsamości społecznej bliskich generacji i pokoleń⁵. O początku interesującego nas tu procesu decyduje stan zaawansowania (emocjonalnego zaangażowania) socjalizacji wtórnej w grupach rówieśniczych, naśladowanej dobiegającą do końca socjalizację pierwotną. Jego zróżnicowanie uwarunkowane jest stopniem emocjonalnej identyfikacji dziecka z grupą rówieśniczą, osłabiającym procedury podtrzymywania rzeczywistości subiektywnej⁶ w środowisku rodzinnym. W konsekwencji zwiększona aktywność w ramach grup rówieśniczych może procentować symbolicznym przesuwaniem rodziny pochodzenia na „dalszy plan”.

Zajmując się perspektywą postrzegania rodziny pochodzenia, skupiono się na analizie IV wzoru współzależności pomiędzy jednostką a rodziną (zob. Wrzesień, Żurek 1999), traktowaniem rodziny jako zaplecza jednostki. Interesował nas tu drugi sektor wspomnianego wzoru – traktowanie rodziny jako zaplecza jednostki w kategoriach „punktu w przestrzeni”. Pod pojęciem zaplecza rozumiano tu wszelkie formy zabezpieczenia emocjonalnego i materialnego, czynniki wzmacniające lub osłabiające zaspokojenie podstawowych pragnień człowieka: bezpieczeństwa, akceptacji i uczucia, a w konsekwencji prowadzące do zagwarantowania poczucia komfortu psychicznego.

Traktowanie rodziny w kategoriach punktu w przestrzeni to pojmowanie jej jako azylu, jako miejsca do którego jednostka zawsze może wrócić, licząc na wsparcie, zrozumienie, akceptację. Zagadnienie to wiąże się bezpośrednio ze zjawiskiem poczucia bliskości emocjonalnej oraz lokalizacji ośrodka kontroli (por. Titkow 1997) w relacjach zachodzących pomiędzy jednostką a rodziną, na co zwracaliśmy uwagę we wspomnianym już artykule. W przypadku badań relacji międzypokoleniowych interesowało nas wyłącznie symboliczne przesuwanie rodziny pochodzenia, jako punktu w przestrzeni na skali potencjalnych miejsc, traktowanych w kategoriach azylu.

Niezbędny do analizy omawianego wskaźnika materiał empiryczny zgromadzono w trakcie pierwszego i drugiego etapu trzech modułów badań. W celu ustalenia szeregów rangowych miejsc traktowanych w kategoriach potencjalnego azylu dla

⁵ Tożsamość społeczna pokolenia to symboliczna przynależność jednostek do poszczególnych czasowych i terytorialnych (specyfika czasu i miejsca) segmentów rzeczywistości społecznej. Specyfika czasu i miejsca odpowiedzialna jest za sposoby definiowania systemów aksjologiczno-normatywnych, zestawów wzorów, wzorców, symboli, znaków i ich interpretacji, które charakteryzują poszczególne grupy wiekowe. Tożsamość ta kształtowana jest w fazie największej, kreatywnej, pokoleniotwórczej aktywności jednostek (19 – 26 lat). Aktywności realizowanej nie tylko w ramach alternatywnej kultury młodzieżowej, ale niejako „pomiędzy” nią a kulturą dominującą.

⁶ Koncepcję podtrzymywania rzeczywistości subiektywnej przejmują za P. L. Bergerem i T. Luckmannem (Berger, Luckmann 1983:227-240).

jednostki, zdecydowano się zastosować w etapie pierwszym technikę porównywania parami. Po pilotażu ustalono listę miejsc, jakie w świadomości badanych mogą spełniać interesującą nas tu funkcję. Uzyskano ją w efekcie listy pytań otwartych uzupełnianej skalą Lickerta. Do miejsc tych badani – jako pierwsi przedstawiciele Pokolenia '89 – zaliczyli:

1. Rodzinę pochodzenia – traktowaną zarówno jako wartość, jak i instrumentalnie, z przewagą motywacji egoistycznej, skłaniającej działające jednostki do maksymalizacji zaspokajania przede wszystkim własnych potrzeb, jak również rodzinę traktowaną nieinstrumentalnie, z przewagą motywacji wynikającej z proporcjonalnego zaspokajania potrzeb akceptacji, uczucia, bezpieczeństwa wszystkich członków rodziny.

2. Parę (dziewczyna-chłopak), opierającą się na silnych więziach emocjonalnych; wartością dominującą, odpowiedzialną za cały system stosunków społecznych układu jest tu miłość.

3. Karierę, głównie zawodową, ale pojawiała się tu również kariera artystyczna (21%, N = 1200). Wartością odpowiedzialną za postrzeganie tego typu aktywności w kategoriach azylu jest tu samorealizacja.

4. Grupę oddanych sobie przyjaciół bądź układ przyjacielski, nie wykraczający poza parę (układ dwóch osób tej samej lub przeciwnej płci). Wartości odpowiedzialne za ten typ postrzegania azylu to przyjaźń, szczerość, lojalność.

W kolejnych modułach przeprowadzonych badań przedstawiciele Dzieci transformacji i przedstawiciele Maruderów końca wieku potwierdzili wcześniej uzyskane wybory. Sporadycznie pojawiały się też inne formy deklarowanych miejsc, traktowanych w kategoriach symbolicznego azylu jednostki (np. dalsza rodzina, działalność charytatywna, zakony i działalność misyjna itd.). Stanowiły one jednak zbyt mały odsetek (3%, N=1200), aby poddać je szerszej interpretacji.

W efekcie przeprowadzonych badań (pierwszy etap trzech modułów badań) uzyskano szeregi rangowe miejsc traktowanych w kategoriach potencjalnego azylu w trzech bliskich generacjach Pokolenia końca wieku. Interesujące okazało się tu jednak wyłącznie przesuwanie miejsca kariery, z pozycji nr 2 (ranga II) w Pokoleniu '89, do miejsca nr 4 (ranga IV) u Maruderów końca wieku (tabele 1, 2 i 3). Jak sądzę, był to efekt słabnącej wiary w szybki sukces transformacyjnych zmian i coraz większe kłopoty z uzyskaniem jak najdogodniejszej pozycji startowej na rynku pracy. Pomimo iż dla Maruderów końca wieku, podobnie jak dla przedstawicieli dwóch poprzedzających bliskich generacji Pokolenia końca wieku, zrobienie kariery zawodowej nadal jest znaczącą wartością⁷, można przypuszczać, że stabilność kariery traktowana jest znacznie bardziej relatywistycznie, co uniemożliwia (lub osłabia) utożsamianie sukcesu samorealizacji z symbolicznym azylem. Jest to jednak hipoteza, która wymaga oddzielnego programu badań do jej weryfikacji. Programu o cechach interdyscyplinarnych, włączającego techniki psychologiczne.

⁷ Zobacz porównanie szeregów cech identyfikacyjnych trzech bliskich generacji Pokolenia końca wieku (Wrzesień 2001b).

Tabela 1

Miejsca traktowane w kategoriach potencjalnego azylu w pokoleniu '89 i przez przedstawicieli Dzieci transformacji

Typ miejsca	Pokolenie '89	Dzieci transformacji	d	d ²
rodzina	1	1	0	0
kariera	2	3	-1	1
para	3	2	1	1
grupa przyjaciół	4	4	0	0
			0	2

N = 800 $r_s = 0,8$

Tabela 2

Miejsca traktowane w kategoriach potencjalnego azylu w pokoleniu '89 i przez przedstawicieli Maruderów końca wieku

Typ miejsca	Pokolenie '89	Maruderzy końca wieku	d	d ²
rodzina	1	1	0	0
kariera	2	4	-2	4
para	3	2	1	1
grupa przyjaciół	4	3	1	1
			0	6

N = 800 $r_s = 0,4$

Tabela 3

Miejsca traktowane w kategoriach potencjalnego azylu przez przedstawicieli dzieci transformacji i Maruderów końca wieku

Typ miejsca	Dzieci transformacji	Maruderzy końca wieku	d	d ²
rodzina	1	1	0	0
kariera	3	4	-1	1
para	2	2	0	0
grupa przyjaciół	4	3	1	1
			0	2

N = 800 $r_s = 0,8$

Analiza współczynnika korelacji rang wskazuje, że mamy tu do czynienia ze znaczną zbieżnością ($r_s = + 0,8$) dwóch par szeregów rangowych: 1) Pokolenia '89 i Dzieci transformacji oraz 2) Dzieci transformacji i Maruderów końca wieku, co świadczy o istotnej „bliskości” wskazanych par bliskich generacji, zaznaczającej się w perspektywie postrzegania miejsc traktowanych w kategoriach potencjalnego, symbolicznego azylu jednostki. Wartość współczynnika korelacji rang w przypadku Pokolenia '89 i Maruderów końca wieku jest niższa ($r_s = + 0,4$), co odpowiada generalnej tendencji wewnętrznego zróżnicowania Pokolenia końca wieku, ale i tak wynik ten świadczy o wyraźnej „bliskości” obu bliskich generacji.

Przeprowadzone w drugich etapach trzech modułów badania pogłębiające pozwoliły na podział badanej populacji na trzy podgrupy osób różniących się perspektywą postrzegania rodziny pochodzenia. Zrezygnowano tu z porównywania parami, bo potwierdziło ono tylko dominującą pozycję deklarowania życia rodzinnego jako podstawowej wartości w życiu człowieka. Badania dopuszczające większą ilość wyborów, połączoną z krótkim opisem sytuacji, w których decyzje takie mogą zostać podjęte, pozwoliły na wyselekcjonowanie następujących typów:

1. Osoby dla których rodzina pochodzenia jest podstawowym zapleczem, zajmuje w szeregu rangowym potencjalnych miejsc traktowanych w kategoriach azylu pierwsze miejsce. Osoby te bardzo niechętnie dopuszczają myśl o istnieniu innego azylu – np. tylko w przypadku śmierci wszystkich członków rodziny.

2. Osoby, które traktują rodzinę pochodzenia jako jedno z ważniejszych miejsc, ale na równi z innymi (np. z tworzoną parą z chłopakiem, dziewczyną; z grupą przyjaciół itd.) lub dopuszczają możliwość wystąpienia takich sytuacji, w których alternatywne miejsca traktowane w kategoriach symbolicznego azylu będą lepiej spełniać interesującą nas tutaj funkcję (np. w sytuacji jawnego konfliktu z obojgiem lub jednym z rodziców).

3. Osoby, które najsilniej odsuwają rodzinę pochodzenia na dalszy plan, nie traktując jej w kategoriach azylu lub traktując ją w kategoriach „azylu ostatniej instancji”. Te osoby swój symboliczny azyl umiejscawiają przede wszystkim w przyszłości, a z tym rodzina pochodzenia im się nie kojarzy. Najczęściej jest nim planowany stały związek (219 osób, 57,3% przypadków zaliczonych do trzeciego typu $N = 382$), rzadziej samorealizacja przez pracę (95 osób, 24,8 %, $N = 382$), a najrzadziej grupa przyjaciół (69 osób, 18%, $N = 382$).

Najczęściej występującym typem perspektywy postrzegania rodziny pochodzenia w pokoleniu dorastających dzieci był typ drugi. Odnotowano go w przypadku 41% badanych przedstawicieli Pokolenia końca wieku ($N = 1200$). Kolejne miejsce przypadło typowi trzeciemu (31,9%, $N = 1200$), a najmniej liczne było występowanie typu pierwszego (27,1%, $N = 1200$). Szczegółowe dane dotyczące perspektywy postrzegania rodziny pochodzenia wśród przedstawicieli trzech bliskich generacji Pokolenia końca wieku ilustruje tabela 4.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że nie odnotowano istotnych różnic występowania poszczególnych typów perspektyw postrzegania rodziny pochodzenia w trzech bliskich generacjach Pokolenia końca wieku oraz sfalsyfikowano hipotezę zakładającą modyfikację perspektywy postrzegania rodziny pochodzenia w zależności od wieku badanych osób. Przeprowadzone badania pozwoliły jednak na pozytywną weryfikację hipotezy zakładającej, że wraz z silniejszym podziałem rzeczywistości życia codziennego w rodzinie pojawiają się silniejsze tendencje do przesuwania rodziny pochodzenia jako punktu w przestrzeni na dalszy plan – nietraktowanie jej w kategoriach azylu pierwszej potrzeby. W rodzinach, w których podział rzeczywistości życia codziennego był bardziej zaawansowany obserwowano silniejsze tendencje innowacyjne dorastających dzieci. Były to osoby bardziej samodzielne, a w konsekwencji bardziej aktywnie szukające swojego nowego miejsca w nowej, dorosłej rzeczywistości.

Tabela 4

Perspektywa postrzegania rodziny pochodzenia w pokoleniu dorastających dzieci

Bliska generacja	Typ perspektywy						Razem
	I		II		III		
Pokolenie '89	91	7,6	150	12,5	159	13,2	
Dzieci transformacji	122	10,2	178	14,8	100	8,3	
Maruderzy końca wieku	112	9,3	164	13,7	124	10,3	
Razem	325		492		383		1200
		27,1		41,0		31,9	100,0

N = 1200

I – osoby dla których rodzina pochodzenia jest podstawowym zapleczem jednostki, traktowanym w kategoriach potencjalnego, symbolicznego azylu

II – osoby traktujące rodzinę na równi z innymi alternatywnymi miejscami, traktowanymi w kategoriach symbolicznego azylu jednostki

III – osoby najsilniej odsuwające rodzinę pochodzenia na dalszy plan

LITERATURA

- Berger P. L., Luckmann T. (1983), *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa
- Buchhofer B., Friedrichs J., Ludtke H. (1970), *Alter, Generationsdynamik und soziale Differenzierung*, (w:) „KZfSS”, nr 2
- Mannheim K. (1966), *Das Problem der Generationen*, w: L. von Friedeburg (red.), *Jugend in der modernen Gesellschaft*, Koln & Berlin
- Siciński A. (red. – 1988), *Style życia w miastach polskich*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź
- Titkow A. (1997), *Poczucie kontroli nad zdarzeniami w latach 1984-1995*, (w:) H. Domański, A. Rycharc (red.), *Elementy nowego ładu*, Warszawa
- Wrzesień W., Żurek A. (1999), *Wzory współzależności pomiędzy jednostką a rodziną*, w: Z. Tyszka (red.), „Roczniki Socjologii Rodziny”, tom XI, Poznań
- Wrzesień W. (2001a), *Rodzina jako sposób bycia dwóch pokoleń w świecie życia codziennego*, w: Z. Tyszka (red.), „Roczniki Socjologii Rodziny”, tom XIII, Poznań
- Wrzesień W. (2001b), *Style zachowań w Pokoleniu końca wieku*, w: M. Golka (red.), *Nowe style zachowań*, Poznań

FAMILY OF ORIGIN OUTLOOK

Summary

Family of origin outlook is the indicator of the everyday life reality division in the family. In the article we present data about the family of origin outlook in three close generations of The End of Century Generation in Poland. We describe ranking of places treated as a social base, symbolic asylum for the individual and characterise three types of outlook on the family within the youth.